

Β' ΗΜΕΡΙΔΑ ΨΑΛΤΙΚΗΣ · Συμμετοχή στην Ψαλτή Λατρεία

Βιωματική Αναμέτρηση του Αναλογίου με τον Λειτουργικό Λόγο

- Παναγιώτης Καζάκος -

Πατέρες και αδελφοί, θα ήθελα ξεκινώντας να εξομολογηθώ κάτι... Μού ήταν, κυριολεκτικά, βάσανο να μπορέσω να καταλήξω στο τι να πω μέσα σε 10 λεπτά, σε σχέση με το θέμα για το οποίο με παρότρυνε να μιλήσω ο Γρηγόρης, και το οποίο ανήκει στην ευρύτερη ενότητα: Εκκλησιαστική Κοινότητα και Λατρεία.

Η μεγαλύτερη δυσκολία βρισκόταν στο ότι, ενώ υπάρχουν πολλά άξια κοινωνίας να ειπωθούν, είχα διαρκώς μια εσωτερική αντίσταση στην ανάπτυξη της παρουσίας. Ξεκινούσα το θέμα, το ανέπτυσσα και στην πορεία μού προέκυπτε εσωτερικά μια ματαιότητα όταν ξαναδιάβαζα όσα είχα γράψει με τα μάτια εκείνων στους οποίους θα απευθυνόμουν. Ένοιωθα να τους πειράζω ή να τους βάζω στην θέση του ακροατή ενός ομιλητή ενός ανιαρού θέματος.

Τις περισσότερες φορές τά βαθύτερα πράγματα πού έχουμε μέσα μας τά βγάζει προς τά έξω το ενδιαφέρον και η προσοχή αυτού στον οποίον απευθύνεσαι. Αν η προσοχή και το ενδιαφέρον είναι στραμμένα αλλού, ή σιωπάς, ή -αν πάραινα μιλήσεις- τότε ή ματαιοπονείς, ή προξενείς βλάβη σε σένα και στους άλλους. Κυρίως όταν προσπαθήσεις να κάνεις δημόσιο ένα θέμα πού είναι **λεπτό, οδυνηρό και πολυδιάστατο**.

Όσοτις ακόμα και αν η προσοχή όλων είναι στραμμένη αλλού, όταν πρόκειται για κάτι πού είναι κοινής ζωτικής σημασίας για όλη την Εκκλησιαστική κοινότητα, δεν σε αφήνει να ησυχάσεις αν δεν πείς κάτι γι' αυτό, πληρώνοντας ενδεχομένως και το αντίστοιχο τίμημα. Εμπιστευόμενος το ευήκοον και το φιλόξενο του πατρός Κωνσταντίνου, την εγρήγορση του Γρηγόρη, ελπίζοντας στην συμπάθειά σας και ζητώντας από όλους τουλάχιστον την ανοχή σας, θά επιχειρήσω να κάνω μια ελάχιστη νύξη του.

Ήδη μακρυγόρησα χωρίς να αναφέρω τον τίτλο του θέματος: πρόκειται για την **Βιωματική Αναμέτρηση του Αναλογίου με το Λειτουργικό Λόγο**.

Είπα προηγουμένως ότι το θέμα είναι **λεπτό, οδυνηρό και πολυδιάστατο**.

Τό λεπτό του θέματος.

Να πώ πρώτα γιατί το θέμα είναι **λεπτό**.

Όλες οι παρελθούσες εμπειρίες μου από προσπάθειες δημοσιοποιήσεως αυτού του θέματος σε ανθρώπους πού έχουν επαφή είτε με το αναλόγιο είτε με

τις ακολουθίες, συνοπτικά με έχουν οδηγήσει στο συμπέρασμα ότι είτε είναι ενοχλητικό, είτε αδιάφορο, είτε αφορά άλλους, είτε είναι πνευματική ανάγκη πολυτελείας, είτε ανήκει στην κατηγορία των ...προσωπικών δεδομένων.

Για κάποιον ο οποίος δεν έχει μεγαλώσει από μικρός στο αναλόγιο και δεν έχει συνηθίσει την πρακτική η οποία του παραδίδεται και η οποία επικρατεί (και πού είναι η σχεδόν αποκλειστική ενασχόληση με την Μουσική), η πρακτική αυτή είναι τουλάχιστον παράδοξη. Και αν κατορθώσει και δεν ενδώσει στον πειρασμό να συνηθίσει αυτήν την αποκλειστική ενασχόληση με τη Μουσική και αν κατορθώσει να παραμείνει στο Αναλόγιο, θα του αποκαλυφθεί ότι το θέμα της προσωπικής σχέσης με το Λόγο της Μουσικής το έχουμε όλοι, αλλά σαν **ατομικό πόνο**, τον οποίο ζούμε στην απομόνωση. Δηλαδή ένα μυστικό πόνο. Είτε επειδή δεν καταλαβαίνουμε καν την γλώσσα, είτε επειδή ακόμα και αν την καταλαβαίνουμε δεν έχουμε αίσθημα εσωτερικής σύνδεσης με τη λειτουργική πορεία, είτε επειδή φαίνεται ότι η ενασχόληση αυτή είναι άσχετη με την καθημερινότητα μας, είτε επειδή το αντιμετωπίζουμε ψυχαναγκαστικά διότι, ενώ δεν θέλουμε ή δεν μπορούμε να καταπιαστούμε μαζί του, η Εκκλησία διά των Επισκόπων και πνευματικών μας λέει ότι οφείλουμε να ασχοληθούμε, και νοιώθουμε να πέφτει πάνω μας ένα επιπλέον βάρος σε αυτά πού ήδη έχουμε. Η μουσική, το τραγούδι ξαλαφρώνει, ο Λόγος πολλές φορές μπορεί και να φορτώνει.

Το συμπέρασμα είναι ότι καταλήγει νά είναι ένα θέμα που αγγίζει μια περιοχή πού εκ των πραγμάτων διατηρείται ανέπαφη. Και ελλείψει συντεταγμένης βούλησης να αγγιχθεί αυτή η περιοχή, παραμένει κυρίαρχη η αναγκαία μόνον αλλά μονομερούς Μουσική πρακτική.

Τό οδυνηρό του θέματος.

Η κυριώτερη οδυνηρή συνέπεια αυτής της πρακτικής στη λατρεία είναι ότι δημιουργείται αντιπαλότητα ανάμεσα στό **Μέλος** καί στό **Λόγο**. Τό ιερό βήμα γίνεται ο θεματοφύλακας τού Λόγου και, δικαίως, προσπαθεί να προστατεύσει τό περιεχόμενο της λατρείας και τή Σύναξη από τη μονομέρεια της αυτόνομης ανάπτυξης τού Μέλους. Όμως, τό προστατεύει μονομερώς, εφ' όσον δεν του έχει παραδοθεί η **Λειτουργική Θεολογία** πού εμπεριέχεται στό **Μέλος**, ώστε νά μπορέσει νά ενεργήσει με τρόπο που να είναι ολοκληρωμένος. Έτσι τα κριτήρια αυτής της προστασίας είναι περισσότερο ατομικά (ατομικό γούστο, συνήθειες) παρά θεολογικά. Και από τήν άλλη τό αναλόγιο **δαισθανόμενο εμπειρικά**, από τήν ίδια την πρακτική του, τήν θεολογία του Μέλους αλλά μήν μπορώντας νά τήν **εκφράσει** καί **λογικά** ώστε νά μπορεί νά συνειδητοποιήσει μέ ακρίβεια ποιά θά έπρεπε νά είναι η δική του πρακτική, νοιώθει σχεδόν μονίμως καί δικαίως νά παραγνωρίζεται ο πραγματικός ρόλος του στην Λατρεία.

Τό πολυδιάστατο του θέματος.

Έρχομαι τώρα στο **πολυδιάστατο** του θέματος, το οποίο ίσως δικαιολογεί

το γιατί το θέμα είναι λεπτό, αλλά συγχρόνως μπορεί να αναδείξει και τον θησαυρό που κρύβει.

Το αναλόγιο, σύμφωνα με την εκκλησιαστική λογική, είναι πρώτα πρώτα θεσμός, και ως εκ τούτου όποιος μετέχει σε αυτό, είτε το θέλει είτε όχι, είτε το καταλαβαίνει είτε όχι, δεν μετέχει σαν ιδιώτης αλλά σαν λειτουργός. Οι πρώτες ύλες τις οποίες επεξεργάζεται είναι τό **Μέλος (μουσική)** και ο **Λόγος**. Άρα του ζητείται ως διάκονος θεσμού (τουτ' έστιν λειτουργός) όποια φροντίδα δίνει στό Μέλος να δίνει και στό Λόγο.

Η κάθε είδους μουσική, πολύ δε περισσότερο η Εκκλησιαστική Μουσική της Ορθόδοξης Εκκλησίας, ζητά από αυτόν που την υπηρετεί βιωματική συμμετοχή. Γι' αυτό η μουσική παιδεία ουσιαστικά διευκολύνει σταδιακά τον μαθητή της σε αυτού του είδους τη σχέση μαζί της. Στην κοσμική μουσική, στο τραγούδι, είναι αυτονόητο ότι καλός τραγουδιστής δεν είναι ο τεχνικά άρτιος, αλλά αυτός που εκφράζει με την φωνή του τις ψυχικές κινήσεις του νοηματικού περιεχομένου του τραγουδιού του και μπορεί να παρασύρει και τον ακροατή του στην βίωσή τους.

Όμως το ίδιο αίτημα για βιωματική συμμετοχή υπάρχει και για τον Λόγο μέσα στην Λατρεία. Σχετικά με αυτό το αίτημα ουσιαστικά δεν μας έχει παραδοθεί κανενός είδους παιδεία. Και γι' αυτό το κυρίαρχο κριτήριο για την πρακτική και την δεοντολογία του αναλογίου είναι το μουσικό.

Υπάρχει λοιπόν ένα μεγάλο κενό παιδείας που αφορά τον τρόπο προσέγγισης του Λόγου της Λατρείας από την μεριά του αναλογίου. Αν κάποιος μένοντας στο Αναλόγιο και μή παρασυρόμενος από το αυστηρώς μουσικό κριτήριο προσπαθήσει να αφουγκρασθεί τό περιεχόμενο του Λόγου τον οποίον καλείται και να ψάλλει, συναντά μπροστά του τις εξής **διαστάσεις** του Λόγου: Συναντάει λόγο δοξολογικό, προσευχητικό, ποιητικό, αφηγηματικό, προτρεπτικό, κηρυγματικό, ποιμαντικό, δραματουργικό, εξομολογητικό, άλλοτε σε πρώτο πρόσωπο Ενικού και άλλοτε σε πρώτο Πληθυντικού.

Αυτές οι διαστάσεις του λόγου δεν είναι διακρίσεις που προκύπτουν από μια υφολογική ανάλυση **γραπτών κειμένων**, οι οποίες έχουν στατικό και λόγιο χαρακτήρα, αλλά είναι διαστάσεις που ζητούνται να τις ζωντανέψει **προφορικά** αυτός που τον διακονεί. Αυτό συνεπάγεται αντίστοιχη ψυχική και πνευματική στάση για να μπορεί ο Λόγος νά αποδοθεί μέσα στό λειτουργικό γίγνεσθαι. Διότι τό ίδιο κείμενο έχει διαφορετική διάσταση ανάλογα με την θέση που έχει μέσα στην Ακολουθία. Συμβαίνει δηλαδή το ίδιο που συμβαίνει στην Μουσική με το φαινόμενο των έλξεων των φθόγγων εκείνων οι οποίοι περιστρέφονται γύρω από τούς δεσπόζοντες φθόγγους στον κάθε ήχο.

Για παράδειγμα ο 50ος ψαλμός, το «*Ελέησόν με ό Θεός*», έχει διαφορετική χροιά όταν διαβάζεται μετά από το Ευαγγέλιο του Όρθρου, διαφορετική στο Απόδειπνο, και άλλη όταν τον λέει θυμιάζοντας ο Ιερέας κατά την διάρκεια του Χερουβικού ύμνου. Μετά την ανάγνωση του Ευαγγελίου του Όρθρου, νοηματικά «έλκονται» περισσότερο οι στίχοι «*άγαλλιάζεται ή γλώσσα μου τήν δικαιοσύνην σου*», «*τό στόμα μου άναγγελεϊ τήν αίνεσίν σου*», ενώ στην αρχή του

Αποδείπνου «έλκονται» περισσότερο στίχοι όπως: «Σοί μόνω ἤμαρτον», «τὴν ἀνομίαν μου ἐγὼ γινώσκω». Κατὰ δὲ τὴν ὥρα του Χερουβικού Ὑμνου ο ἱερέας, μεγάλο μέρος του Ψαλμού τό λέγει θυμιάζοντας. Μπορείτε νά φαντασθεῖτε τόν ἱερέα νά θυμιάζει καί νά εἶναι δεσπότης τό στοιχείο της μετανοίας;

Και ἀκόμα εἶναι πολύ πιθανό αὐτή ἡ αιτούμενη πνευματική στάση μέσα στο λειτουργικό γίνεσθαι νά εἶναι τελείως διαφορετική ἀπό ἐκείνη τὴν ὁποία ἐνδεχομένως θα εἶχαμε βρεθεῖ σε μια **κατὰ μόνας προσευχή** με τόν ἴδιο Ψαλμό.

Ἀς σταθούμε, λοιπόν, λίγο μπροστά στα πρακτικά αἰτήματα που βάζει στο Ἀναλόγιο ο Λόγος της Λατρείας, ἀνεξάρτητα ἀν αὐτό εἶναι σε θέση νά ἀνταποκριθεῖ σε αὐτά. Του ζητάει νά ἐξομολογείται, νά διηγείται καὶ νά δραματολογεῖ, νά παρακαλάει καὶ νά κηρύττει, νά ἐκφράζεται ποιητικά, ἀλλά καὶ νά παρηγορεῖ, νά ποιμαίνει καὶ νά προσεύχεται, νά οικοδομεῖ καὶ νά δοξολογεῖ καί ὅλα αὐτά μέσα στο ἦθος της οκταηχίας.

Ούτε λίγο οὔτε πολύ του ζητάει μια τέτοια κατανόηση, συγκέντρωση καὶ ετοιμότητα ἐσωτερικής ἀλλοιώσεως, γιὰ νά μπορεῖ νά οικειοποιεῖται καὶ νά ἀνταποκρίνεται στις ἐναλλαγές των λόγων, τὴν ὁποία σήμερὰ εἶναι ἀνθρωπίνως ἀδύνατον νά τὴν ἔχει, ἀν συνυπολογίσουμε τὴν ἀνυπαρξία παιδείας καὶ τὸ ἀνυποψίαστο των περισσοτέρων περὶ τοῦ θέματος, ἀλλά καὶ τὴν ὑπάρχουσα «παράδοση».

Ἀν μάλιστα ἀναλογισθούμε τὸ σημερινό τύπο ἀνθρώπου, ὁ ὁποῖος ἐξωτερικά εἶναι πολυδιάστατα κατακερματισμένος, ἐνῶ ἐσωτερικά εἶναι ψυχικά μονοδιάστατα κτισμένος γύρω ἀπὸ τὴν ἐπαγγελματική του εἰδικότητα, του εἶναι σχεδόν ἀδύνατον νά πιστεύσει ὅτι ἡ Ὁρθόδοξη λατρεία ζητά ἀλλά καὶ ἐπιδιώκει νά δημιουργήσῃ ἕναν τόσο ἀνοικτό, πολυδιάστατο, οἰκουμενικό καὶ ἐνοποιημένο τύπο ἀνθρώπου.

Αὐτός ὁ τύπος ἀνθρώπου δὲν μοιάζει πολύ με αὐτόν πού περιγράφει ὁ Ἀπόστολος Παῦλος ὅταν λέει «τοῖς πᾶσι γέγονα τὰ πάντα ἵνα πάντως τινὰς σώσω» ;

Μήπως θέλετε νά μάθετε τὴν πρωτοχριστιανική ἀντίληψη περὶ τοῦ εἶδους τοῦ ἀνθρώπου που ἀναζητᾷ ὡς **Ἀναγνώστη**, ὅπως αὐτὴ διατυπώνεται στις Διαταγές του Κλήμεντος Ρώμης: νά εἶναι «εὐτρόπος, εὐπειθής, εὐγνώμων, ἐν ταῖς κυριακαῖς συνόδοις, πρῶτος σύνδρομος, εὐήκοος, διηγηματικός, εἰδώς (γνωρίζοντας) ὅτι εὐαγγελιστοῦ τόπον ἐργάζεται».

Ἀπέναντι σε ὅλα αὐτά τα αἰτήματα τι νά ψελλίσω; Ἀς ἀναλογισθεῖ ὁποῖος θέλει ποῖα εἶναι ἡ τιμὴ του κλάσματος που ἔχει ἀριθμητὴ τὴ βιωματική ετοιμότητα του Ἀναλογίου καὶ παρονομαστή τις ἀντίστοιχες ἀπαιτήσεις του Λειτουργικού Λόγου.

Θα ἠθέλα νά τελειώσω διαβάζοντας ἕνα ἀπόσπασμα:

Μιλώντας γιὰ τὸν ψαλμό 140 (τό Κύριε ἐκέκραξα πρὸς Σε) ὁ ὁμιλητὴς λέει:

Τοῦ ψαλμοῦ αὐτοῦ τὰ λόγια, μπορούμε νά πούμε, ὅτι ὅλοι τὰ γνωρίζουν καὶ τὰ ψάλλουν σε κάθε ηλικία. Ὅμως τὸ νόημα τους το ἀγνοοῦν. Το νά ψάλλουν κάθε μέρὰ αὐτά τα λόγια καὶ νά τα προφέρουν με τὸ στόμα καὶ νά μὴ ζητᾶνε τὴ

δύναμη των νοημάτων που έχουν εναποτεθεί μέσα στα λόγια δεν επισύρει μικρό κατηγορητήριο λόγο.

Όταν κάποιος δει καθαρό και διαυγές νερό δεν κρατιέται να μην πλησιάσει, να ακουμπήσει και να πιεί. Και όταν μπαίνει κάποιος συνέχεια σε ένα λιβάδι δεν μπορεί να υπομείνει να βγει από αυτό χωρίς να συλλέξει κάποιο άνθος. Εσείς δε από μικρή ηλικία μέχρι τα βαθειά γηρατειά ασχολούμενοι με αυτόν τον Ψαλμό, γνωρίζοντας μόνον τα λόγια, καθόσαστε δίπλα σε θησαυρό σκεπασμένο και περιφέρετε σφραγισμένο πουγγί, και ούτε από πολυπραγμοσύνη κάποιος δεν παροξύνθηκε να μάθει τι σημαίνουν τα λόγια, δεν ζήτησε, δεν ερεύνησε. Παρ'ότι δεν μπορούμε να πούμε (σαν δικαιολογία) ότι ο Ψαλμός είναι σαφής και γι αυτό οδηγεί όλους στον εφησυχασμό και δεν τους αφήνει να αναζητήσουν αυτό το οποίο βρίσκεται ευχερώς μπροστά τους. Γιατί και ασαφής είναι, και ικανός να διεγείρει αυτόν που δεν κοιμάται βαρειά, πολλώ δε μάλλον και αυτόν που απλά κοιμάται...

Τι πιο σκοτεινό από το **«Ἐτι καὶ ἡ προσευχὴ μου ἐν ταῖς εὐδοκίαις αὐτῶν, κατεπόθησαν ἐχόμενα πέτρας οἱ κριταὶ αὐτῶν;»** Και όμως, παρ'όλο που όλα αυτά είναι ασαφή, οι πιο πολλοί τα προσπερνάνε σαν να πρόκειται απλώς για κάποιο τραγούδι. Όμως, για να μην κάνουμε το λόγο πιο φορτικό, συνεχίζοντας το κατηγορητήριο, ας προχωρήσουμε στην έρευνα των λόγων του Ψαλμού. Όμως προσέχετε με ακρίβεια: Δεν νομίζω ότι οι πατέρες απλώς τοποθέτησαν τον Ψαλμόν τούτον να ψέλνεται κάθε εσπέραν επειδή περιέχει τη λέξη εσπερινή στο στίχο **«ἔπαρσις τῶν χειρῶν μου θυσία ἑσπερινή»**. Και άλλοι ψαλμοὶ ἔχουν τη λέξη, όπως εκείνος ο οποίος λέγει **«Ἐσπέρας και πρωί και μεσημβρίας διηγῆσομαι και ἀπαγγελῶ,...»** ἢ **«ἑσπέρας αὐλισθήσεται κλαυθμός...»**. Πολλοὺς ψαλμοὺς μπορείς να βρεις κατάλληλους για τον καιρό της εσπέρας. Όμως δεν τον τύπωσαν γι' αυτό οι πατέρες, αλλά τον ενομοθέτησαν να λέγεται σαν φάρμακο σωτήριο και σαν καθάρσιον αμαρτημάτων. Ἐτσι ὅσες προστριβές είχαμε κατά την διάρκεια ὅλης της ημέρας στην αγορά, στο σπίτι ἢ οπουδήποτε αλλοῦ βρεθήκαμε, ὅλες αυτές κατά την εσπέρα να τις αποβάλλουμε με αυτήν την πνευματική ὠδή... (Ερμηνεία εἰς τον 140 ψαλμό)

Θέλετε να μάθετε ποιος τὰ λέει;

Εἶναι αὐτὸς πού βάζει στο στόμα του Ἱερέα την ευχή πριν από την ανάγνωση του Θείου Ευαγγελίου (η οποία θα ἔπρεπε να είναι και δική μας) **να διανοιχθούν οι οφθαλμοὶ της διανοίας μας για να κατανοήσουμε τα ευαγγελικά κηρύγματα**: ο αγ. Ἰωάννης ο Χρυσόστομος... 1600 χρόνια πριν.

Σας ευχαριστώ πολύ για την ανοχή σας.